

بررسی دانش ارزیابی کیفیت ترجمه و آموزش آن در دانشگاه‌های ایران

رضا رضوانی*^۱ و محبوبه احمدیان^۲

تاریخ دریافت: ۹۰/۲/۳ تاریخ پذیرش: ۹۰/۶/۱۹

چکیده

ارزیابی کیفیت ترجمه بدون تردید از جمله مقوله‌هایی است که در سال‌های اخیر بسیار مورد توجه پژوهشگران و ارزیابان ترجمه واقع شده است. چنین توجه گسترده‌ای باید در زمینه‌ی آموزش و ارزیابی کیفیت ترجمه در محیط‌های آموزشی دانشگاهی نیز نمود داشته باشد. هدف اصلی این پژوهش که از انواع پژوهش‌های کیفی و از نوع تحلیل محتواست، ارائه‌ی گزارشی از روش‌های کاربرد ارزیابی کیفیت ترجمه در شماری از دانشگاه‌های ایران، بررسی توصیفی و کیفی دانش ارزیابی و چگونگی آموزش ترجمه و مهم‌تر از همه، تأثیر کاربرد روش‌های موجود بر کیفیت آموزش آن در این زمینه بوده است. جامعه‌ی آماری این پژوهش را ۳۰ دانشجوی سال چهارم کارشناسی مترجمی و ۱۵ نفر از اساتید ترجمه که به صورت تصادفی از ۵ دانشگاه کشور انتخاب شدند، تشکیل داده‌اند. ابزار پژوهش نیز عبارت بود از مصاحبه‌ای جامع از نوع تعاملی و نیمه ساختار یافته در خصوص جایگاه ارزیابی کیفیت ترجمه و کیفیت کاربرد موارد آموزشی مرتبط با این موضوع که براساس آن، یافته‌هایی در خصوص دیدگاهها، رویکردهای گوناگون آموزش و ارزیابی کیفیت ترجمه، میزان و کیفیت داده‌های مصاحبه شونده‌گان و نیز موانع و کاستی‌های موجود در این راستا بررسی شده است. نتایج این پژوهش بیانگر لزوم وجود راهکارهای بنیادی و دانشی عمیق‌تر در ارزیابی کیفیت ترجمه و مهم‌تر از همه آموزش و کاربرد موثر آن در محیط‌های آموزشی است.

واژه‌های کلیدی: ارزیابی کیفیت ترجمه، کیفیت ترجمه، دانش ارزیابی، ترجمه در محیط‌های آموزشی.

^۱ استاد یار دانشگاه یاسوج، گروه آموزش زبان و ادبیات انگلیسی.

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه مترجمی زبان انگلیسی، فارس، ایران.

*- نویسنده‌ی مسئول مقاله: rezvanireza@gmail.com

مقدمه

ارزیابی ترجمه، چنانچه در نمودار پژوهش‌های ترجمه (Holms, 1972) آمده است، جزء زیر مجموعه پژوهش‌های کاربردی و نقد ترجمه قرار گرفته و در تمامی موضوع‌های مربوط به مطالعات ترجمه و آموزش آن دارای جایگاه قابل توجهی است. ارزیابی کیفیت ترجمه، به عنوان یکی از حوزه‌های وسیع پژوهش در سال‌های اخیر مورد توجه بسیاری از پژوهشگران و ارزیابان ترجمه بوده است. بنا به اظهار (William, 2009) چنین توجه گسترده‌ای اکنون بیش از پیش در قالب توجه مترجمان محقق، اساتید و دانشجویان علم ترجمه احساس می‌شود. این در حالیست که ارزیابی کیفیت ترجمه، در عمل به عنوان مقوله‌ای کم ارزش در حوزه‌ی پژوهش و آموزش ترجمه (بدون کسب جایگاهی قابل قبول، تنها در بطن هر آنچه مربوط به علم ترجمه می باشد واقع شده است (Rezvani, 2010). البته ماهیت انتزاعی ترجمه، بویژه ارزیابی کیفیت آن تا حدودی توجیه‌کننده‌ی شرایط یاد شده است.

این مقاله با هدف ارائه مواردی چند در خصوص ارزیابی کیفیت ترجمه در محیط‌های دانشگاهی و تأملی بر نحوه آموزش موثر ترجمه، بر آن است با نگرشی تحلیلی، توصیفی در قالب پژوهشی کیفی، دانش و دیدگاه اساتید و دانشجویان را در این زمینه بررسی کرده و ممانی و موانع آموزش و معیارهای ارزیابی کیفیت ترجمه و به طور کلی جایگاه آن را با توجه به مفهوم "دانش ارزیابی کیفیت ترجمه" تجزیه و تحلیل نماید. به باور نگارندگان این مقاله، دانش ارزیابی کیفیت ترجمه عبارت است از میزان و کیفیت دانش اساتید و دانشجویان در حوزه‌ی ترجمه و نیز چگونگی کاربرد مؤثر آن در محیط‌های آموزشی جهت نیل به هدف نهایی آموزش ترجمه. هدف آموزش ترجمه نیز شامل فراگیری مؤثر اصول ارزیابی ترجمه و دارا بودن درکی عمیق و جامع از آنچه مربوط به ترجمه است، می‌باشد.

گفتنی است این مفهوم تا کنون در هیچ یک از پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه‌ی ترجمه بررسی نشده است. بنابراین، این مقاله سعی بر آن دارد در پژوهشی کیفی با دیدگاهی تحلیلی برگرفته از مصاحبه‌ای جامع در خصوص جایگاه ارزیابی کیفیت ترجمه از ۳۰ دانشجوی سال چهارم کارشناسی مترجمی و ۱۵ نفر از اساتید ترجمه، برای نخستین بار یافته‌هایی را در ارتباط با رویکردهای گوناگون آموزش و ارزیابی کیفیت ترجمه، میزان و کیفیت داده‌های مصاحبه شوندگان و نیز موانع و کاستی‌های موجود در این راستا با تأکید بر معرفی مفهوم دانش ارزیابی کیفیت ترجمه ارائه دهد. گفتنی است تأکید بر مفهوم دانش ارزیابی نیز با هدفی مبتنی بر تحلیلی جامع از آن، ارائه‌ی راهکارهای موثر جهت آموزش صحیح ترجمه و ارزیابی آن به دانشجویان و بررسی موارد

مندرج در مصاحبه‌ی مذکور جهت فراهم نمودن بستری مناسب در به نقد کشیدن شرایط کنونی آموزش ترجمه صورت می‌گیرد.

آنچه در ادامه آمده عبارت است از تاریخچه‌ای مختصر از ارزیابی کیفیت ترجمه، معرفی مفهوم دانش ارزیابی و بررسی جایگاه ارزیابی کیفیت ترجمه با توجه به بررسی مصاحبه و دانش ارزیابی کیفیت ترجمه.

ارزیابی کیفیت ترجمه

توسعه و گسترش فزاینده در حوزه‌ی مطالعات ترجمه و وجود رویکردهای گوناگونی که در این رشته رو به فزونی نهاده، نیاز دانشجویان، پژوهشگران و ارزیابان ترجمه را بیش از پیش به بررسی کاربردی آن بویژه در آموزش و ارزیابی ترجمه آشکار ساخته است. گفتنی است که در این راه تلاش قابل توجهی از جانب پژوهشگران ترجمه صورت گرفته که هر یک سعی کرده‌اند در آثار خود به شرح ترجمه و بیان نظریه‌ها و مدل‌های گوناگون ارزیابی کیفیت ترجمه بپردازند. کیفیت ترجمه از دیرباز به عنوان یکی از مهم‌ترین مقوله‌های در خور توجه مطالعات ترجمه بوده است (Schaffner, 1998). رضوانی (Rezvani, 2010) هم‌چنین، کیفیت ترجمه و ارزیابی آن را به عنوان جزء لاینفک مطالعات ترجمه بویژه در حیطه‌ی آموزش ترجمه می‌داند.

نخستین سوالی که در ارتباط با کیفیت ترجمه به ذهن می‌رسد معیارهای سنجش آن است که از منظرهای گوناگون مورد بحث و بررسی واقع شده‌اند. ساده‌ترین پرسش مطرح شده به وسیله‌ی (House, 2001) عبارت است از این‌که «یک ترجمه خوب چه ترجمه ایست؟». پژوهشگران بسیاری از جمله (Halliday, 2001) در پاسخ به این پرسش اذعان داشتند اظهار نظر در مورد این‌که ترجمه‌ای خوب است یا نه بسیار دشوار است. (Darwish, 2002) بر این باورست مادامی که پژوهشگران ترجمه‌ی دیدگاه‌های گوناگونی بر اساس مدل‌های گوناگون ترجمه دارند، بررسی کیفیت آن نیز دشوار می‌نماید.

چنانچه پیش از این ذکر شد، توجه روز افزون در حوزه‌ی مطالعات ترجمه‌ی منتج به ارایه خیل عظیمی از نظریات، روش‌ها و مدل‌های گوناگون به وسیله‌ی پژوهشگران ترجمه شده است. در این بخش، با وجود دیدگاهی انتقادی در ارتباط با ذهنیت مداری موارد ارایه شده و لزوم نقد و بررسی در خور توجه در این خصوص به ذکر مواردی چند در باب نظریه‌ها و مدل‌های موجود می‌پردازیم.

(Nida, 1964) از جمله پژوهشگرانی بود که با ارایه‌ی دو مفهوم معادل صوری و پویا^۱ برای نخستین بار پا به عرصه‌ی مطالعات ترجمه نهاد. وی که دارای دیدگاهی مخاطب مدار است، بر این

^۱ - Formal & Dynamic Equivalence

باورست: «در صورتی که متن زبان مقصد برای خواننده دارای خصوصیات شبیه به متن زبان مبدأ باشد، ترجمه صورت گرفته در این حالت ترجمه موفق است» (Nida، نقل شده در Miremadi، p. 114).

پس از آن (Newmark, 1982) با فاصله گرفتن از دیدگاه مخاطب مدار نایدا به ذکر دو مفهوم ترجمه معنایی و ارتباطی^۱ پرداخت. ترجمه‌ی معنایی شامل انتقال نزدیک‌ترین ساختار نحوی و معنای متن مقصد می‌باشد و ترجمه‌ی ارتباطی از دیگرسو، عبارت است از ترجمه‌ای که در آن مخاطب تأثیری مشابه با آنچه در متن مبدأ است، دریافت کند. (رک. Munday, 2004).

(Toury, 1995) (همان‌جا) از دیگر پژوهشگرانی است که مفهوم هنجار را برای ارزیابی کیفیت ترجمه بکار برد و ترجمه را به دو نوع صحیح و مقبول^۲ تقسیم بندی کرد. بدین ترتیب که زمانی که ترجمه با هنجارهای فرهنگ مبدأ مطابقت داشته باشد، صحیح و در صورتی که به هنجارهای فرهنگ مقصد وفادار باشد، مقبول است.

هوس نیز با روشی نظام مند به بررسی مقابله‌ای متن زبان مبدأ و مقصد، دو نوع ترجمه‌ی آشکار و پنهان^۳ را مطرح کرد. بدین ترتیب که در ترجمه‌ی آشکار، خواننده به وضوح پی می‌برد که متنی ترجمه شده از زبان مبدأ را پیش رو دارد و ترجمه‌ی پنهان، از سوی دیگر، دارای ویژگی‌های متن زبان مبدأ در فرهنگ زبان مقصد است.

چنانچه از مدل‌ها و نظریات یاد شده برمی‌آید، تمامی آن‌ها با وجود ارزشمند بودنشان از لحاظ نظری، در عمل آنچنان که باید کارآمد نیستند و در خصوص چگونگی ارزیابی، مفاهیم و معیارهای آن داده‌های روشنی به ارزیابان ترجمه نمی‌دهند (رک. Rezvani, Riazi & Sahragard, 2011). با این حال، همان‌گونه که در ابتدای این بخش ذکر شد، در این مقاله با وجود دارا بودن دیدگاهی انتقادی در ارتباط با ذهنیت مداری موارد ارایه شده و لزوم نقد و بررسی درخور توجه در این خصوص، در ادامه ترجیحاً به بررسی دانش ارزیابی و دانش ارزیابی کیفیت ترجمه با تأکید بر جایگاه آن در شماری از دانشگاه‌های ایران می‌پردازیم.

^۱ - Semantic & Communicative Translation

^۲ - Adequate & Acceptable Translation

^۳ - Overt & Covert Translation

دانش ارزیابی^۱

دانش ارزیابی در زمره‌ی مهم‌ترین مقوله‌های حیطه‌ی آموزش زبان بوده است. بنابه اظهار (Quilter, 1998) کلیه‌ی نهادهای مربوط به حوزه‌ی آموزش نیز ضرورت آن را تأیید کرده‌اند. دانش ارزیابی، چنانکه از نام آن برمی‌آید، عبارت است از توانایی تدوین و گزینش شاخص‌های ارزیابی و تفسیر نتایج آن بمنظور نیل به اهداف آموزشی (Quilter و Gallini, 2000). گفتنی است در سال‌های اخیر بسیاری از برنامه‌ریزی‌های حرفه‌ای این رشته حول این محور صورت گرفته است. در همین راستا، نهادهای گزینش آموزش بر آن شدند تا بمنظور توسعه‌ی دانش ارزیابی به ایجاد شاخص‌های آن بپردازند.

برخی از این شاخص‌ها عبارتند از:

- ✓ ایجاد و گزینش روش‌های مناسب ارزیابی.
- ✓ اجرا، نمره گذاری و تفسیر نتایج ارزیابی.
- ✓ کاربرد نتایج ارزیابی بمنظور اتخاذ تصمیم‌های آموزشی.
- ✓ ایجاد معیارهای نمره گذاری.

شایان ذکر است که ارزیابی به عنوان عنصر جدایی ناپذیر آموزش، عمدتاً با هدف ایجاد اطلاعاتی برای معلمان و دانش‌آموزان در خصوص کسب اهداف یادگیری ایجاد می‌شود (Quilter, همانجا). ترجمه نیز از این قانده مستثنی نیست. اگر فرض را بر آن گذاریم که هدف از ارزیابی کیفیت ترجمه، تلاش جهت کمک به دانشجویان این رشته در یادگیری، درک بهتر و کسب دانشی عمیق در حوزه‌ی ترجمه و به بیان دیگر، آموزش صحیح و مؤثر آن و برای اساتید، در پژوهش و کاربرد برترین روش(های) آموزش ترجمه، ایجاد و گزینش شاخص‌های ارزیابی آن، اجرا و تفسیر نتایج ارزیابی ترجمه به روشی صحیح، و انتقال نتایج آن در قالب بازخوردهای مؤثر باشد، ایجاد و توسعه‌ی مقوله‌ای با عنوان دانش ارزیابی کیفیت ترجمه^۲ در حوزه‌ی ترجمه بسیار ضروری است.

دانش ارزیابی کیفیت ترجمه

در این باب مجدداً باید به ذکر این نکته پرداخت که با وجود اهمیت و توسعه‌ی مفهوم دانش ارزیابی در حوزه‌ی آموزش زبان، تا کنون در حیطه‌ی مطالعات ترجمه کوچک‌ترین توجهی در این

^۱- Assessment Literacy

^۲- Translation Quality Assessment Literacy (TASL)

خصوص صورت نگرفته است و این مقاله برای نخستین بار به معرفی مفهوم ذکر شده در ترجمه می‌پردازد. بدیهی است که به جز آنچه در این پژوهش ذکر می‌شود، پیشنهادی در این خصوص جهت ذکر و یا مقایسه کردن وجود ندارد.

بدیهی است اهمیت ارزیابی کیفیت ترجمه و کسب اهداف آموزشی آن، ضرورت توجه به دانش ارزیابی کیفیت ترجمه را بیش از پیش آشکار می‌سازد. نخستین پرسش‌هایی که ممکن است در رابطه با موضوع یاد شده به ذهن رسد، عبارتند از:

- ✓ معنای ارزیابی کیفیت ترجمه از دیدگاه اساتید ترجمه چیست؟
- ✓ آیا ارزیابی کیفیت ترجمه در محیط‌های آموزشی به گونه‌ای روشمند صورت می‌گیرد یا بدون توجه به اصولی از قبیل ایجاد، اجرا و تفسیر آن؟
- ✓ هدف نهایی ارزیابی کیفیت ترجمه در محیط‌های آموزشی چیست، یادگیری مؤثر دانشجویان یا اکتفا کردن به نمره؟
- ✓ آشنایی اساتید و دانشجویان ترجمه با شاخص‌های اساسی آموزش و ارزیابی کیفیت ترجمه به چه میزان است؟ و مهم‌تر از همه این‌که:
- ✓ آیا اصلاً مقوله‌ای به نام آموزش مؤثر و دانش ارزیابی کیفیت ترجمه در دانشگاه‌هایمان معنایی دارد یا نه؟

بررسی‌های انجام شده در خصوص مصاحبه‌ی پیش رو تلاشی است جهت پاسخگویی به تمامی این پرسش‌ها. آنچه در ادامه آمده است ضرورت وجود دانش ارزیابی و راهکارهای صحیح آموزش ترجمه را در حوزه‌ی ترجمه بیش از پیش آشکار می‌سازد.

روش پژوهش

همان‌گونه که پیش از این ذکر شد در این پژوهش که یک تحلیل محتوایی^۱ از انواع پژوهش‌های کیفی^۲ است بمنظور ارائه‌ی گزارشی از روش‌های کاربرد ارزیابی کیفیت ترجمه در شماری از دانشگاه‌های ایران، بررسی توصیفی و کیفی دانش و نیز محدودیت‌های موجود در این زمینه مصاحبه‌ای جامع به صورت تعاملی و نیمه ساختاریافته^۳ در خصوص جایگاه ارزیابی کیفیت ترجمه با تاکید بر رویکردهای گوناگون ارزیابی کیفیت ترجمه، میزان و کیفیت داده‌های مصاحبه‌شوندگان و نیز موانع و کاستی‌های موجود صورت گرفته است. جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل دو گروه

^۱ - Content Analysis

^۲ - Qualitative research

^۳ - Interactional Semi-Structured Interview

اساتید ترجمه و دانشجویان سال چهارم کارشناسی مترجمی بودند. در این بخش ابتدا توصیفی از مصاحبه شوندگان و شرایط مصاحبه، سپس بررسی پاسخ‌های مصاحبه‌ارایه می‌شود.

ویژگی‌های مصاحبه شوندگان و شرایط مصاحبه

مصاحبه شوندگان شامل ۱۵ نفر از اساتید ترجمه از دانشگاه‌های آزاد اسلامی واحد شیراز، آباده، اهواز و دانشگاه‌های پیام نور میبد یزد و بوشهر و نیز ۳۰ دانشجوی سال چهارم کارشناسی مترجمی دانشگاه‌های نام برده بوده‌اند.

گفتنی است که کلیه‌ی اساتید و دانشجویان به صورت تصادفی^۱ انتخاب شده و این مصاحبه در محیط دانشگاه، با موافقت افراد ذکر شده با ضبط شدن صدایشان و به زبان فارسی صورت گرفت. تعداد دفعات و زمان این مصاحبه نیز بر اساس شرایط و وقت شرکت‌کنندگان در محیط‌های آموزشی ذکر شده، یک جلسه ۴۵ تا ۶۰ دقیقه‌ای - تا رسیدن به اشباع داده‌ها^۲ به گونه‌ای که در صورت ادامه گفتگو کدی جدید پدید نیاید- در نظر گرفته شد. در پژوهش‌های تحلیل محتوا می‌توان با تحلیل داده‌های کیفی و طبقه‌بندی آن‌ها به بررسی نظام مندی در خصوص آن داده‌ها پرداخت (Weber, 1990). از این رو، نسخه‌ی صوتی پاسخ اساتید در مورد ویژگی‌های فردی‌شان (جنسیت، سابقه‌ی تدریس، سابقه‌ی ترجمه، میزان تحصیلات، رشته‌ی تحصیلی کارشناسی ارشد، رشته‌ی تحصیلی دکترا) به همراه دیدگاه، میزان آگاهی و معیارهایشان نسبت به ارزیابی کیفیت ترجمه و پاسخ دانشجویان در مورد ویژگی‌های فردی اعم از جنسیت و دانشگاه محل تحصیل افزون بر دیدگاه، میزان آگاهی و آشنایی با معیارهای اساتید از ارزیابی کیفیت ترجمه به نسخه‌ی نوشتاری^۳ تبدیل و سپس تجزیه و تحلیل شد. بدین صورت که پس از مروری دقیق، نسخه‌ی نوشتاری داده‌ها به کوچک‌ترین واحدهای معنادار (کد)^۴ تبدیل و سپس بر اساس محتوای پاسخ طبقه بندی^۵ شدند. در مرحله‌ی بعد داده‌های بدون ارتباط حذف و کلیه‌ی پرسش و پاسخ‌های مرتبط با موضوع مصاحبه در طبقات (پرسش‌های) اصلی و فرعی جای گرفتند (Bradley, 1993).

^۱ - Random Sampling

^۲- Data Saturation

^۳- Interview transcript

^۴- Code

^۵- Categorize

مقبولیت^۱ و عینیت پذیری^۲ این پژوهش (مشابه روایی^۳ و پایایی^۴ در پژوهش‌های کمی^۵) نیز به واسطه‌ی مواردی نظیر بازنگری همکاران^۶ در تأیید و اصلاح کدها و طبقه بندی‌ها، بررسی‌های پی در پی و رعایت حداکثر گوناگونی در نمونه‌ها^۷ سنجیده شد (Glaser, & Strauss, 1967).

یافته‌های پژوهش

اهم یافته‌های پژوهش مبتنی بر مصاحبه با اساتید شامل ۵ پرسش که برخی از آن‌ها دارای چندین پرسش فرعی نیز هستند، به شرح زیر می باشد.

۱. نظر شما در مورد اهمیت آموزش و ارزیابی ترجمه چیست؟

۱،۱. به نظر شما در ایران و در تحصیلات دانشگاهی به اندازه‌ی کافی به اهمیت آموزش و

ارزیابی ترجمه توجه می‌شود؟

تمامی اساتید بر اهمیت آموزش و ارزیابی ترجمه به عنوان یکی از اساسی‌ترین موضوع‌های مطالعات ترجمه تأکید کردند، اما بنا به اظهار آن‌ها در محیط‌های آموزشی چنان که باید در عمل به این مهم توجهی نمی‌شود. یکی از اساتید موقعیت کنونی ارزیابی ترجمه را چنین توصیف کرد:

"آموزش و ارزیابی ترجمه، چنان که باید در محیط‌های آموزشی به شیوه‌ای صحیح و روشمند اجرا نمی‌شود. مادامی که در اصول اولیه‌ی ترجمه در دانشگاه‌هایمان مشکل داریم، وضعیت کنونی ارزیابی آن نیز تعجب برانگیز نیست».

۲. آیا شما با روش‌ها و معیارهای ارزیابی کیفیت ترجمه آشنا هستید؟

۲،۱. آیا دانشجویان تان را با این روش‌ها و معیارها آشنا می‌سازید؟

۲،۳. آیا می‌شود این معیارها را در ارزیابی ترجمه بکار برد؟

۲،۴. به نظر شما چنین معیارهایی برای ارزیابی ترجمه انواع متن مناسب‌اند؟

۲،۵. آیا تا به حال از همکاران خود خواسته اید که ترجمه‌ی دانشجویان شما را دوباره

ارزیابی کنند^۸؟

1- Creditability

2- Conformability

3- Reliability

4- Validity

5- Quantitative research

6- Peer Check

7- Maximum Variation of Sampling

8- Colleague Assessment

۲،۶. آیا تا به حال از دانشجویان خواسته اید ترجمه‌ی همکلاسی‌هایشان را ارزیابی کنید^۱؟

۲،۷. آیا تا به حال از دانشجویان خواسته اید که ترجمه‌ی خودشان را ارزیابی کنند^۲؟

۲،۸. به نظر شما کدام یک از این روش‌ها بهتر است؟

پاسخ به پرسش‌های مذکور که همگی بمنظور دستیابی به درک حقیقی کیفیت آموزش اساتید ترجمه و ارزیابی کیفیت ترجمه طراحی شده اند، بیانگر موارد زیر است.

متأسفانه از بین ۱۵ استاد، تنها ۳ نفر از آن‌ها نسبتاً با دسته بندی، روش‌ها و معیارهای ارزیابی کیفیت ترجمه آشنا هستند!! به گفته دیگر اساتید با توجه به این‌که رشته‌ی تحصیلی‌شان آموزش زبان بوده، مطالعات جانبی ترجمه در درجه‌ی دوم اهمیت قرار داشته است. به همین ترتیب بیش‌تر آن‌ها تنها به توضیح آنچه در کتاب‌های درسی وجود دارد، بسنده می‌کنند و به تبع آن، دانشجویان نیز چنان‌که باید با روش‌ها و معیارهای مذکور آشنا نیستند. ناگفته پیداست که در شرایطی این چنین، اهداف آموزشی از قبیل تعمیق دانش (برای اساتید)، انتقال دانش و گسترش معلومات نظری جایگاه چندان قابل توجهی ندارند.

و اما در خصوص انواع روش‌های ارزیابی از قبیل ارزیابی ترجمه به وسیله‌ی خود دانشجوی، همکلاسی‌ها یا دیگر اساتید. ۱۴ نفر از آن‌ها با وجود مفید دانستن روش‌های یاد شده در آشنایی دانشجویان با نقاط ضعف و خطاهایشان در ترجمه و یادگیری مؤثر از آن‌ها، به دلایلی نظیر کمبود وقت و استلزام صرف انرژی مضاعف به وسیله‌ی خود یا همکارانشان بر عدم کاربرد آن‌ها اتفاق نظر دارند. البته، ناگفته نماند که یکی از اساتید از دو روش نخست در کلاس‌هایش بهره می‌جوید. بدیهی است که کاربرد روش‌های ذکر شده همگی در آموزش ترجمه دارای اهمیت بسزایی است که متأسفانه بدان توجهی نمی‌شود.

۳. آیا ترجیح می‌دهید دانشجوی ترجمه را در کلاس انجام دهد و سپس شما ارزیابی کنید یا

این‌که آن را به خانه ببرد و برای ارزیابی به شما تحویل دهد؟

۳،۱. به نظر شما هدف از ارزیابی ترجمه چیست؟ آیا ارزیابی ترجمه صرفاً برای نمره دادن

است یا آموزش آن در قالب آرایه‌ی بازخوردهای مؤثر؟

تمامی اساتید ترجیح می‌دهند دانشجوی ترجمه را در کلاس انجام دهد چرا که اهمیت چگونگی فرایند ترجمه در کیفیت آن انکارناپذیر است، اما نکته‌ی جالب توجه این‌جاست که از میان ۱۵ استاد تنها ۳ نفر از آن‌ها چنین روشی را دنبال می‌کنند! البته، در این‌جا مهم‌ترین محدودیت موجود زمان است که مسلماً تنها توجیه عدم کاربرد روش‌های به ظاهر مفید نیست. همین نکته نیز

^۱ - Peer Assessment

^۲ - Self-Assessment

در ارتباط با وجود یا عدم وجود بازخورد اساتید نسبت به ترجمه‌ی دانشجویان صدق می‌کند. ۱۲ نفر از اساتید بازخوردهایشان را صرفاً در قالب نمره‌های امتحان پایان ترم به دانشجویان ارائه می‌دهند. بررسی ترجمه‌ی دانشجویان در کلاس و در پی آن، آموزش و ارائه‌ی مفاهیم مرتبط، نقد هدفمند ترجمه‌ها و مشارکت فعال دانشجویان در این امر، بی‌گمان همگی، مکمل و به بیان دیگر، تثبیت‌کننده‌ی آموخته‌های پیشین هستند. پر واضح است که آموزش ترجمه یکی از مهم‌ترین اهداف ارزیابی کیفیت ترجمه است، اما آیا این آموزش صرفاً با تعیین صفحاتی چند برای ترجمه و پس از آن ارائه‌ی نمره، بدون کوچک‌ترین توضیح و بازخورد جهت رفع نقایص و تقویت مهارت‌های دانشجویان، آموزش به معنای واقعی آن است؟ آیا هدف از ارزیابی ترجمه به راستی ارائه‌ی ترجمه‌ی خوب است یا تربیت و آموزش مترجمین خوب؟

۴. آیا با نظریه‌های سنجش توانایی ترجمه آشنا هستید و از آن‌ها استفاده می‌کنید؟ چرا؟
 ۴،۱ بنظر شما در ارزیابی ترجمه هدف باید ارزیابی کیفیت ترجمه باشد یا سنجش توانایی ترجمه؟ کدام یک از این دو معلول دیگری است؟
 ۴،۲. توانش ترجمه را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

متأسفانه هیچ یک از اساتید حاضر در مصاحبه با نظریه‌های سنجش توانایی ترجمه آشنا نیستند. در این‌جا تنها ۳ نفر به ذکر دیدگاهشان در خصوص ارزیابی کیفیت ترجمه و سنجش توانایی ترجمه پرداختند:

« کیفیت ترجمه و توانایی آن را شاید بتوان بخشی از مقوله‌های جایی ناپذیر از یکدیگر تلقی نمود که اولی معلول دومی است.»

«توانایی ترجمه مفهومی است انتزاعی که در قالب کیفیت ترجمه متجلی می‌شود.»

«توانایی ترجمه صرفاً در قالب کیفیت ترجمه قابل ارزیابی است.»

بدیهی است در صورت عدم وجود دانش لازم در خصوص توانش ترجمه و آگاهی از کیفیت و کمیت دانسته‌های دانشجویان در ترجمه، آموزش ترجمه نیز چنان که باید به طرز روشمند صورت نمی‌گیرد.

۱. برای ارزیابی کیفیت ترجمه، آن ترجمه را با چه چیزی مقایسه می‌کنید؟

اساتید یاد شده، همگی ترجمه‌ی دانشجویانشان را بر اساس آنچه در ذهن خویش به عنوان ترجمه‌ی صحیح می‌پندارند، بررسی می‌کنند. با اندکی تأمل در این خصوص می‌توان به جرأت این‌گونه اظهار نظر کرد که در چنین رویکردی ارزیابی ترجمه به گونه‌ای کاملاً سلیقه‌ای، غیر استاندارد و بدون در نظر گرفتن نتایج آموزشی آن به وسیله‌ی اساتید صورت می‌گیرد. همه‌ی آنچه

دارای اهمیت است، صرفاً تحمیل مفهوم ترجمه‌ی به ظاهر درست و نادرست به دانشجویان، بدون تلاش جهت تقویت مهارت، خلاقیت و درک صحیح وی از ترجمه.

در ادامه به بررسی مصاحبه‌ی دانشجویان می‌پردازیم.

مصاحبه‌ی دانشجویان مشتمل بر ۵ پرسش که برخی دارای یک یا چند پرسش فرعی هستند، می‌باشد و بمنظور درک دانش موجود در ارزیابی ترجمه طراحی شده است.

۱. نظر شما در مورد اهمیت ارزیابی ترجمه و آموزش آن چیست؟ آیا در ایران در سطوح

دانشگاهی به این مهم توجه می‌شود؟

همگی دانشجویان نیز به مانند اساتید خود ارزیابی کیفیت ترجمه و آموزش آن را از مهم‌ترین موضوع‌های مطالعات ترجمه دانسته، اما جایگاه واقعی آن را در محیط‌های آموزشی بسیار تأسف بار تلقی می‌کنند.

۲. آیا با روش‌های ارزیابی کیفیت ترجمه آشنا هستید؟

۲.۱. آیا آن‌ها را هنگام ترجمه در نظر می‌گیرید؟

۲.۲. آیا از معیارهای استادان تان برای ارزیابی ترجمه آگاهی دارید؟

۲.۳. آیا استادان شما را با معیارهای ارزیابی ترجمه آشنا می‌کنند؟

پاسخ بیش از نیمی از ۳۰ دانشجوی شرکت کننده در مصاحبه (۲۱ نفر) به پرسش‌های بالا

منفی بود.

یکی از دانشجویان دختر با لحنی صریح اظهار داشت: «هیچ یک از اساتید ترجمه را آنچنان که باید تدریس نمی‌کنند» و دیگری در تأیید صحبت شخص نخست اضافه کرد: «آموزش ترجمه تنها شامل توضیح تئوری‌های ترجمه و پس از آن مشخص کردن صفحاتی است برای ترجمه تا زمان امتحانات پایان ترم». بدیهی است فقدان دانش کافی دانشجویان در خصوص انواع روش‌های ارزیابی کیفیت ترجمه ریشه در ضعف پژوهشی - آموزشی آن دارد. مادامی که اساتید (ترجمه) فاقد دانش کافی در این زمینه‌اند، نا آگاهی دانشجویان نیز در این زمینه چندان تعجب برانگیز نیست. در چنین شرایطی مفهوم ترجمه و بویژه ارزیابی آن برای دانشجو بسیار مبهم و درک‌ناپذیر است. از این روست که شاید بیش‌تر آنان بدون کسب دانش کافی فارغ‌التحصیل و بدون آماده سازی مناسب بستر ذهنی وارد مرحله‌ی نوینی از تحصیل یا بازار کار می‌شوند.

بنا به اظهار ۲۵ نفر از دانشجویان با توجه به این‌که ترجمه، خود فرایندی است کاملاً ذهنی،

آن‌ها نیز در ترجمه از معیاری ویژه استفاده نمی‌کنند. این در حالیست که از چگونگی ارزیابی اساتیدشان نیز کوچک‌ترین اطلاعی ندارند. ضمن این‌که بیش‌تر استادان تنها به ذکر آنچه در کتاب‌های درسی وجود دارد، بسنده می‌کنند.

۳. آیا تا کنون ترجمه‌ی خود را در کلاس بررسی کرده‌اید؟

۳.۱. آیا تا کنون هم‌کلاسی‌هایتان ترجمه‌ی شما را در کلاس بررسی کرده‌اند؟

چنانکه پیش از این نیز ذکر شد، از این نوع ارزیابی به دلیل محدودیت زمانی تا حد زیادی غفلت می‌شود. چرا که تنها یک چهارم دانشجویان یاد شده آن را تجربه کرده‌اند.

۴. آیا اساتید پس از بررسی ترجمه‌ی شما نظرشان را هم اعلام و یا صرفاً به دادن نمره اکتفا می‌کنند؟

بر اساس اظهار ۲۷ نفر از دانشجویان، متأسفانه بیش‌تر آنان بدون آگاهی یافتن از نظر استاد در خصوص ترجمه‌شان، دانستن نقاط ضعف و قوت و انگیزه‌های جهت رفع نقایص و تقویت مهارت‌های خود، تنها با کسب نمره آن واحد درسی را پشت سر می‌گذارند.

۲. ترجمه‌ای که تحویل استاد می‌دهید، بمنظور نمره‌ی بهتر (صرفاً به خاطر ارزیابی استاد)

است یا انجام صحیح‌ترین نوع ترجمه برای آن متن خاص؟

با توجه به تمامی موارد ذکر شده تا به حال حدس زدن پاسخ این پرسش نیز چندان دشوار نیست!

فقدان دانش کافی در زمینه‌ی آموزش و ارزیابی کیفیت ترجمه، عدم برخورداری از راهنمایی مؤثر اساتید در این زمینه، محدود شدن نتایج ارزیابی اساتید در قالب نمره به جای ارایه‌ی راهنمایی‌های لازم و انگیزه بخشیدن به دانشجویان، همگی آنان را به تلاشی کاذب جهت جلب رضایت استاد و کسب نمره سوق می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی مبانی و موانع آموزش و معیارهای ارزیابی کیفیت ترجمه و به طور کلی، جایگاه آن با تأکید بر دانش ارزیابی کیفیت ترجمه با انجام مصاحبه‌ای جامع از ۳۰ دانشجوی سال چهارم کارشناسی مترجمی و ۱۵ نفر از اساتید ترجمه، به ذکر یافته‌هایی در خصوص رویکردهای گوناگون ارزیابی کیفیت ترجمه، مقدار و کیفیت داده‌های مصاحبه‌شوندگان و نیز موانع و کاستی‌های موجود پرداخت. شایان ذکر است نظر به این‌که این پژوهش برای نخستین بار در حوزه‌ی ترجمه انجام گرفته است، به دلیل عدم وجود پژوهش‌های مشابه امکان بررسی و مقایسه‌ی نتایج آن امکان‌پذیر نیست. از این رو، صرفاً به تبیین و تفسیر و پس از آن پیشنهادهای مربوطه در این خصوص پرداخته می‌شود.

همان‌گونه که در مقدمه نیز ذکر شد، مفهوم دانش ارزیابی کیفیت ترجمه به باور نگارندگان این مقاله عبارت است از میزان و کیفیت دانش اساتید و دانشجویان در حوزه‌ی ترجمه و چگونگی

کاربرد موثر آن در محیط‌های آموزشی جهت نیل به هدف نهایی آموزش ترجمه. هدف آموزش ترجمه نیز شامل فراگیری مؤثر اصول ارزیابی ترجمه و دارا بودن درکی عمیق و جامع از آنچه مربوط به ترجمه است، می‌باشد. از سوی دیگر، دانش ارزیابی از دیدگاه (Gallini) و (Quilter) عبارت است از توانایی تدوین و گزینش شاخص‌های ارزیابی و تفسیر نتایج آن بمنظور نیل به اهداف آموزشی. اکنون با در نظر گرفتن مفاهیم و تعاریف فوق و نتایج بدست آمده از بررسی مصاحبه به آسانی می‌توان به جایگاه آموزش و ارزیابی کیفیت ترجمه و دانش موجود در این زمینه پی برد. با این حال، بمنظور ارایه‌ی نتیجه‌ای به دور از اغراض، بار دیگر برخی موارد مندرج در مصاحبه را با شاخص‌های دانش ارزیابی (Quilter) بررسی می‌کنیم.

ایجاد و گزینش روش‌های مناسب ارزیابی: همان‌گونه که از مندرجات مصاحبه‌ی اساتید مشخص شد، شمار قابل توجهی از آنان فاقد دانش کافی در زمینه‌ی روش‌ها و معیارهای گوناگون ارزیابی کیفیت ترجمه بوده‌اند. بدیهی است که در چنین شرایطی، گزینشی مناسب نیز از سوی آنان جهت ارزیابی کیفیت ترجمه و در پی آن آموزش ترجمه به دانشجویان‌شان صورت نمی‌گیرد.

اجرا، نمره گذاری و تفسیر نتایج ارزیابی: چنانچه ذکر شد، اجرای ارزیابی که عملاً به گونه‌ای غیر علمی و غیر استاندارد انجام می‌شود و نمره گذاری این ارزیابی که تنها بر اساس در نظر گرفتن خطاهای موجود در ترجمه لحاظ می‌شود، نه نکات مثبت جهت تقویت دانسته‌ها و توانایی‌ها و انگیزش یادگیری، در نهایت، منتج به ارایه‌ی مفاهیم آموزشی و رشد دانش ترجمه نمی‌شود.

کاربرد نتایج ارزیابی بمنظور اتخاذ تصمیم‌های آموزشی: با توجه به روش ارزیابی و نمره گذاری اساتید و ارایه‌ی نتایج ارزیابی تنها در قالب نمره و بدون توجه به بازتاب نظر جهت انتقال صریح جزئیات ترجمه‌ی دانشجوی و عدم تلاش اساتید جهت کشف توانایی دانشجویان منجر به اتخاذ تصمیم‌های مؤثر آموزشی بمنظور توسعه‌ی دانش ارزیابی نخواهد شد.

پر واضح است که شرایط یاد شده همگی بیانگر عدم وجود دانش آموزش و ارزیابی و در پی آن جایگاه نامناسب ترجمه در محیط‌های آموزشی است. دلایل ایجاد چنین شرایطی را می‌توان در عدم تدوین برنامه‌ای نظام مند در امر آموزش ترجمه، فقدان اساتید دارای دانش، تجربه و مهارت ترجمه، ضعف اجرایی، آموزشی و پژوهشی اساتید و ضعف پژوهشی دانشجویان دانست. از دیگر سو، نظر به این‌که ترجمه، خود دارای ماهیتی پژوهشی است، لزوم بازنگری و تحول در نظام برنامه ریزی آموزشی و پژوهشی آن به وضوح احساس می‌شود. البته، کاربرد تمهیداتی نظیر توسعه و معرفی مفهوم آموزش ترجمه و دانش ارزیابی کیفیت ترجمه و نیز برگزاری کلاس‌های آموزشی برای اساتید و ... شاید بتواند سبب افزایش کارآمدی این مهم و راهگشای اصلاح و توسعه‌ی ترجمه و آموزش آن در ایران باشد.

امید است با بررسی جامع در خصوص اصول و مبانی آموزش ترجمه، اقتباس و کاربرد مؤثر اشتراکات موجود در ابعاد آموزشی رشته‌های همسو با ترجمه و اتخاذ روش‌های علمی، هدف آموزش و ارزیابی ترجمه را چنان که شایسته است، محقق ساخت.

References

- Bradley, J. (1993). Methodological issues and practices in qualitative research. *Library Quarterly*, 63(4), 431-449.
- Darwish, A. (1995). A model for designing decision-based translation tests. Retrieved March 21, 2011, from <http://www.at-turjuman.com>
- Darwish, A. (2001). Transmetrics: A formative approach to translator competence assessment and translation quality evaluation for the New Millennium. Retrieved March 21, 2011, from <http://www.at-turjuman.com>
- Gallini, J. K. & Quilter, S. M. (2000). Teachers' assessment literacy and attitudes. *The Teacher Educator*, 36 (2), 115-131.
- Glaser, B.G., & Strauss, A.L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York: Aldine.
- Halliday, M.A.K. (2001). Towards a theory of Good translation. In Steiner, E & Yallop, C. (Ed.), *Exploring Translation and Multilingual Text Production: Beyond Content*, 13-18. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Holms, J. (1972). The name and nature of Translation Studies. In Venuti, L. (Eds.), *The translation studies reader*, (pp. 180-192). London and New York: Routledge
- House, J. (2001). Translation quality assessment: Linguistic description versus social evaluation. *Meta*, 46 (2), 243-257.
- Miremadi, A. (1991). *Theories of translation and interpretation*. Samt, Tehran, Iran.
- Munday, J. (2004). *Introducing translation studies; Theories and applications*. London and New York: Routledge
- Newmark, P. (1982). *Approaches to translation*. Oxford: Pergamon.
- Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. New York: Prentice Hall.
- Nida, E. (1964). *Towards a science of translating*. Leiden: Brill.
- Rezvani, R. (2010). *Modeling test-taking strategies and their relationship to translation test performance; a Structure Equation Modeling (SEM) approach* (unpublished doctoral dissertation), Shiraz University, Shiraz.
- Rezvani, R. Riazi, A. M., & Sahragard, R. (2011). Translation quality assessment: Assessing concept or construct. *Translation Studies*, 2 (3), 27-43.
- Schaffner, C. (1997). From 'Good' to 'functionally appropriate': Assessing translation quality. *Current Issues in Language and Society*, 4 (1), 1-3.

Quilter, S. M. (1999). Assessment literacy for teachers: Making a case for the study of test validity. *The Teacher Educator*, 34 (4), 235-243.

Weber, R.P. (1990). *Basic Content Analysis*. Newbury Park, CA: Sage Publications.

William, M. (2009). Translation quality assessment, *Mutatis Mutandis*. 2(3), 3-23.

